

בבא מציעא קד - קי

בלי עין הרע

אנחנו רגילים לומר כל הזמן 'בלי עין הרע'. יש כאלה שבמקום לומר 'בלי עין הרע' אומרים 'בן פורת יוסף'. מהו המקור לעניין הזה, ומהו הכח המזיק של עין הרע? - אחד המקורות לכך הוא הגמרא שלמדנו השבוע בדף היומי:

1. תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף קז עמוד א

אמר ליה רב יהודה לרבין בר רב נחמן: רבין אחי, לא תזבין ארעא דסמיכא למתא, דאמר רבי אבהו אמר רב הונא אמר רב: אסור לו לאדם שיעמוד על שדה חבירו בשעה שעומדת בקמותיה...

"והסיר ה' ממך כל חלי", אמר רב: זו עין. רב לטעמיה, דרב סליק לבי קברי, עבד מאי דעבד. אמר: תשעין ותשעה בעין רעה, ואחד בדרך ארץ.

רואים אנו כי הסכנה שבעין הרע היא קשה מאוד, עד כדי כך ש 99% מהאנשים שמתים מתו כתוצאה מכך. האם יש דרך למנוע את הפגיעה מעין הרע? חז"ל אומרים שגם יהושע בן נון הזהיר את בני יוסף מפני הפגיעה הזו, כשהם אמרו על עצמם שהם עם רב, ולא אמרו 'בלי עין הרע':

2. יהושע פרק יז פסוקים יז - טו

וַיִּדְבְּרוּ בְּנֵי יוֹסֵף אֶת יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר מִדּוֹעַ נִתְּתָה לִי נַחֲלָה גּוֹרֵל אֶחָד וְחֶבֶל אֶחָד וְאֲנִי עִם רֵב עַד אֲשֶׁר עַד כֹּה בָּרַכְנִי ה': וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יְהוֹשֻׁעַ אִם עִם רֵב אֶתָּה עֲלָה לָךְ הַיַּעְרָה וַיִּבְרָאתָ לָךְ שָׁם בְּאֶרֶץ הַפְּרָזִי וְהִרְפָּאִים כִּי אֵץ לָךְ הָר אֶפְרָיִם:

לפי חז"ל התשובה של יהושע אליהם לא היתה להרחיב את גבולם, אלא להישמר פני עין הרע, אם כי הם אמרו לו שיש להם חסינות מפני הדבר הזה:

3. תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף קיח עמוד א

עצה טובה קא משמע לן, דאיבעי ליה לאיניש לאיזדהורי מעינא בישא. והיינו דקאמר להו יהושע, דכתיב: "ויאמר אליהם יהושע אם עם רב אתה עלה לך היערה", אמר להו: לכו והחבאו עצמכם ביערים שלא תשלוט בכם עין רע, אמרו ליה: אנן מזרעא דיוסף דלא שלטא ביה עינא בישא; דכתיב: "בן פורת יוסף בן פורת עלי עין", ואמר רבי אבהו: אל תקרי עלי עין אלא עולי עין. ר' יוסי ברבי חנינא אמר, מהכא: "וידגו לרוב בקרב הארץ", מה דגים שבים - מים מכסים עליהם ואין העין שולטת בהם, אף זרעו של יוסף אין העין שולטת בהם.

העובדה שבני יוסף היו חסינים מפגיעת עין הרע, נמצאת בעוד מספר מקורות בש"ס, ביניהם הסיפור על ר' יוחנן שלא פחד מעין הרע מכיון שהוא מזרעו של יוסף:

4. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כ עמוד א

רבי יוחנן הוה רגיל דהוה קא אזיל ויתבי אשערי דטבילה, אמר: כי סלקן בנות ישראל ואתיין מטבילה מסתכלן בי, ונהוי להו זרעא דשפירי כוותי. אמרי ליה רבנן: לא קא מסתפי מר מעינא בישא? אמר להו: אנא מזרעא דיוסף קא אתינא, דלא שלטא ביה עינא בישא, דכתיב: "בן פורת יוסף בן פורת עלי עין", ואמר רבי אבהו: אל תקרי עלי עין אלא עולי עין. רבי יוסי ברבי חנינא אמר מהכא: "וידגו לרב בקרב הארץ" - מה דגים שבים מים מכסין עליהם ואין עין הרע שולטת בהם - אף זרעו של יוסף אין עין הרע שולטת בהם. ואי בעית אימא: עין שלא רצתה לזון ממה שאינו שלו - אין עין הרע שולטת בו.

אבל מה יעשה אדם שאינו משבטו של יוסף? איך הוא יתחמק מעין הרע? אומרת הגמרא שיש פתרון לכך:

5. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף נה עמוד ב

האי מאן דעייל למתא ודחיל מעינא בישא, לנקוט זקפא
דידא דימיניה בידא דשמאליה, וזקפא דידא דשמאליה
בידא דימיניה, ולימא הכי (=מי שנכנס לעיר ומפחד מעין הרע,
יקח את אגודל ימינו בידו השמאלית, ואת אגודל שמאלו בידו הימנית
ויאמר כך): אנא פלוני בר פלוני מזרעא דיוסף קאתינא דלא
שלטא ביה עינא בישא, שנאמר "בן פרת יוסף בן פרת עלי
עין" וגו', אל תקרי עלי עין אלא עולי עין. רבי יוסי ברבי
חנינא אמר מהכא: "וידגו לרב בקרב הארץ" - מה דגים שבים מים מכסים עליהם ואין עין
רעה שולטת בהם, אף זרעו של יוסף אין עין רעה שולטת בהם. ואי דחיל מעינא בישא
דיליה - ליחזי אטרפא דנחיריה דשמאליה (=ואם מפחד מעין הרע שהוא עלול לגרום לאחרים, שיתכל
על הצד השמאלי של חוטמו).

מה עוזר לאדם לומר שהוא מזרעו של יוסף, אם זה לא נכון? - מסביר המהרש"א שגם מי
שאינו מזרעו של יוסף יכול לומר זאת, כי כל ישראל נקראים על שם יוסף:

6. מהרש"א חידושי אגדות מסכת ברכות דף נה עמוד ב

אנא פלוני בר פלוני מזרעא דיוסף כו'. בפרק אלו נאמרים (לו): דמייתי ליה אבני יוסף ניחא
ובפרק מי שמתו (כ). ובפרק הפועלים (פד). נמי דר' יוחנן קאמר לה אנא מזרעיה דיוסף
קאתינא איכא למימר דהוה ידע דמשפחתו היה מזרע יוסף אך הכא אינו דומה דמיירי
דוקא במאן דאתי מיוסף וי"ל דהלחש הוא כן ועי"ל דכל ישראל נקראו ע"ש יוסף דכתיב
נוהג כצאן יוסף וגו' וק"ל:

חז"ל התייחסו בכובד ראש לפגיעת העין הרעה, עד כדי כך שהורידו את רבי יהודה הנשיא
מכבודו כדי שלא ייפגע בעין הרע. רואים אנו שעין הרע אינה תלויה דוקא בכוונה רעה מצד
האנשים הסובבים, אלא מעצם העובדה שיש דבר בולט שמושך תשומת לב:

7. תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף פד עמוד ב

דכי הוו יתבי רבן שמעון בן גמליאל ורבי יהושע בן קרחה אספסלי, יתבי קמייהו רבי
אלעזר ברבי שמעון ורבי ארעא, מקשו ומפרקו. אמרי: מימיהן אנו שותים והם יושבים
על גבי קרקע? עבדו להו ספסלי, אסקינהו. אמר להן רבן שמעון בן גמליאל: פרידה אחת יש
לי ביניכם, ואתם מבקשים לאבדה הימני? (נ"ש: שמה השלטו זו עין רעה) אחתוהו לרבי. אמר
להן רבי יהושע בן קרחה: מי שיש לו אב יחיה, ומי שאין לו אב ימות? אחתוהו נמי לרבי
אלעזר ברבי שמעון, חלש דעתיה. אמר: קא חשביתו ליה כוותי? עד ההוא יומא, כי הוה
אמר רבי מילתא - הוה מסייע ליה רבי אלעזר ברבי שמעון, מכאן ואילך, כי הוה אמר רבי
יש לי להשיב, אמר ליה רבי אלעזר ברבי שמעון: כך וכך יש לך להשיב, זו היא תשובתך,
השתא היקפתנו תשובות חבילות שאין בהן ממש. חלש דעתיה דרבי, אתא אמר ליה
לאבוה. אמר ליה: בני, אל ירע שהוא ארי בן ארי, ואתה ארי בן שועל.

מלבד ענוותנותו של רשב"ג, שנלמדת מהסיפור הזה, אנו רואים גם את הכח של העין
הרעה, שבשבילה עשו את כל העניין הזה, ואפילו פגעו בכבודו של ר' אלעזר בר' שמעון,
והעיקר שלא ייפגע מעין הרע. גם לגבי לוחות הברית חז"ל אומרים שהסיבה שהם נשברו
היתה בגלל שהם ניתנו ברוב קולות, ורק הלוחות השניים, שניתנו בשקט ובצנעה, לא פגעה
בהם העין הרעה:

8. רש"י שמות פרק לד פסוק ג

ואיש לא יעלה עמך - הראשונות על ידי שהיו בתשואות וקולות וקהלה, שלטה בהן עין רעה, אין לך מדה יפה מן הצניעות:

לנושא של עין הרע יש גם השלכות הלכתיות. אחת המפורסמות שבהן היא הצורך בהקמת גדר בין שכנים. ראינו את דברי הגמרא בסוגייתנו שאסור לעמוד ליד שדה של מישהו אחר כשהיא בקמותיה כי זה שולח עין הרע. על סמך זה גם אומרת הגמרא שצריך לעשות גדר בין שכנים, כי הסתכלות של אחד לגינה של השני גורמת לעין הרע:

9. תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף ב עמוד ב

והיזק ראייה לאו שמיה היזק? ת"ש: וכן בגינה! (=צריך לעשות מחיצה בין שכנים) גינה שאני, כדר' אבא, דאמר ר' אבא אמר רב הונא אמר רב: אסור לאדם לעמוד בשדה חבירו בשעה שהיא עומדת בקמותיה (ר"י: שלא יזיקו זעין רעה).

לפי זה, אם היינו צריכים לשאול מה צריך להיות גובה הגדר בין הגינה של אחד לגינה של שכנו, הרי היינו מניחים שהגובה צריך להיות גובה העיניים. ואולם, הרמב"ם כותב שיש להבדיל בין גובה גדר לחצר - שם יש חשש להצצה, לבין גובה הגדר לגינה, שם אפשר להסתפק בגדר נמוכה יותר:

10. רמב"ם הלכות שכנים פרק ב הלכה טז

מה גובה הכותל? - אין פחות מארבע אמות. וכן בגינה כופהו להבדיל גינתו מגינת חבירו במחיצה גבוהה עשרה טפחים, אבל בבקעה אין צריך להבדיל בקעתו מבקעת חבירו אלא במקום שנהגו. רצה להבדיל בקעתו מבקעת חבירו כונס לתוך שלו ובונה ועושה חזית כמו אמה בסיד מבחוץ כדי להודיע שהכותל שלו, לפיכך אם נפל הכותל המקום והאבנים שלו, ואם עשו מדעת שניהם בונים הכותל באמצע ועושין חזית מכאן ומכאן, לפיכך אם נפל הכותל המקום והאבנים של שניהם.

השגת הראב"ד: כמה גובה וכו' עד י' טפחים. א"ל זה סיבוס גדול אלא כותל ארבע אמות.

ובאמת, מדוע מסתפק הרמב"ם בגדר שאפשר לראות דרכה? הרי לכאורה זה לא פותר את החשש של עין הרע! - התשובה היא, לפי אגרת של הרמב"ם ולפי פירושו של ה"מגדל עוז" (אחד מראשוני המפרשים של הרמב"ם) שהרמב"ם לא חושש לעין הרע, ואומר שזו רק מידת חסידות אבל זה לא יכול להוות עילה משפטית לדרוש מהשכן לעשות גדר גבוהה:

11. מגדל עוז (ר' שם טוב אבן גאון, המאה ה-14, ספרד) הלכות שכנים ב, טז

שוב מצאתי לחכמי לוני"ל ז"ל שאלוהו לר"מ ז"ל והשיבם וז"ל בספר קניין נמצא כתוב בו שבין גינה לגינה סגי בעשרה טפחים ובתחילת בבא בתרא משמע דיותר פשיטא לן בגינה דהיזק ראייה שמיה היזק מבחצר וא"כ אמאי לא צריך ארבע אמות יורנו מורנו גאוננו כי צמאים אנחנו לתשובתו כאיל תערוג על אפיקי מים:

תשובה זאת השאלה לא היתה לאנשים גדולים כמוכם לשאול אותה וכי לא שאני בין היזק ראייה שהוא היזק גדול ודאי שיראה אדם חבירו בעת שהוא עומד ויושב ועושה צרכיו ובין היזק ראייה שיראה קמת חבירו משום עינא בישא שאלו דברי חסידות הם שלא יעיין בו בעין רעה ואותו השינוי שינויא בעלמא הוא ואינו אליבא דהילכתא דעיקר היזק ראייה בחצר מקום שבני אדם דרין אבל בגגות של חצירות א"צ ארבע אמות לפי שאין דרך בני אדם לדור בגגות אלא במחיצת עשרה טפחים סגי כי היכי דיהא נתפס עליו כגב ק"ו לגגות שאין דרך בני אדם לדור שם ואם מאותו ענין של עינא בישא אפילו בבקעה היינו מחייבין אותו בגדור שעיקר קמתו של חבירו בבקעה הוא וכבר נתברר שאין מחייבין אותו בבקעה לגדור כלל לא בד' אמות ולא בעשרה טפחים ולעולם אין חוששין להיזק ראייה אלא משום בני אדם ובמקומות הקבוצין כחצירות ואותן הדברים שנאמרו שם בגינה שינויי בעלמא נינהו וזה דבר ברור וא"צ להאריך.

ואכן, גם ערוך השולחן כותב שאין צורך הלכתי לעשות גדר שמונעת הסתכלות, כי החשש לעין הרע הוא רק חשש ממידת חסידות ואינו חיוב הלכתי:

12. ערוך השולחן (ר' יחיאל מיכל הלוי עפשטיין, המאה ה-19, רוסיה הלבנה) חו"מ קנח אות ב

ושיעור הגדר בהם יש אומרים שיהיה ד' אמות כבחצר מפני היזק ראייה, ויש אומרים דאין היזק ראייה בהם ורק בחצר העשוי לתשמיש צנוע גם כן שייך היזק ראייה ולא בגינה ובקעה. ואף שאסור לעמוד על שדה חבירו בשעה שהיא עומדת בקמותיה מפני עין הרע, זהו ממדת חסידות, והגדר ביניהם אינו אלא שלא יושיט ידו לרשותו לגנוב, ולכן די בגדר עשרה טפחים ויתפוס כגנב אם יושיט ידו חוץ להגדר, וזהו דעת הרמב"ם ז"ל ומימינו לא ראינו לעשות גדר גבוה ד' אמות בגינה.

הרב משה פיינשטיין אומר שיש לחשוש מפני עין הרע, אבל לא בדברים שהם בגדר הנורמה אלא רק כשמדובר בדברים שחורגים ובולטים מאוד. לא כל אשה בהריון צריכה לחשוש מעין הרע ולא כל מי ששואלים אותו כמה ילדים יש לו צריך מיד לומר 'בלי עין הרע', אבל אם מדובר במספר גדול או בתופעה לא נורמלית, צריך לומר זאת:

13. אגרות משה (הרב משה פיינשטיין, המאה ה-20, ארה"ב) אה"ע חלק ג סימן כו

בענין עין הרע ודאי יש לחוש אבל אין להקפיד הרבה כי בדברים כאלו הכלל מאן דלא קפיד לא קפדינן בהדיה, כהא דמצינו בזוגות בפסחים דף ק"י. אבל איני רואה בזה שאשה צעירה שהוא כדרך העולם להתעבר שיהיה שייך עין הרע ואין להקפיד בזה. ובדבר הרמב"ם והמאירי ודאי לא יפלו על הגמ' בדברים שחוששין לעין הרע אבל אין להקפיד כל כך, וגם רק בדבר שלא מצוי לפי דרך העולם שייך לחוש ולא לדברים מצויים.

איך הדבר הזה עובד? יש כאלו שניסו למצוא כל מיני הסברים רציונליים לאופן שזה עובד. הרב מנשה בן ישראל, שהיה רבה של אחת הקהילות באמסטרדם (ובין השאר היה רבו של ברוך שפינוזה...) והיה גם מדינאי ואיש מדע, מצטט בספרו גם מחקרים מדעיים שאינם נובעים מתוך היהדות, אך לא תמיד מקבל את עמדתם. בין השאר הוא מביא דעה של מדען שמסביר שם את ההשפעה של העין הרעה באופן פיזי, אך אינו מקבל את ההסבר הזה:

14. נשמת חיים, (ר' מנשה בן ישראל, המאה ה-17, הולנד) מאמר שלישי פרק ד

הלא היא כתובה על ספר גילגלילמו פאריסיאניסי דף קכד, אמר שלפעמים, אם הגנב במחתרת נחבא אל הכלים או באיזה מקום נסתר, פתע פתאום פחד ופחת יפול בלב אנשי הבית, ושם פחדו פחד, בלתי סבת הפחד תסמר שערות בשרם ולא ידעו לבארם, ובחקרו טענה מספקת לשאלתו, אמר, שמהעין יוצאים אידים מהמותרים אשר ידחם הטבע, וכאשר יוצאים מהאיש המקנא ושונא, שארסיות אותם האידים יפעלו בנושאים הפוגעים ובדברים המוכנים לקבל אותו השפע, עד שיתכן שימותו אנשים בהבטתם. והביא ראייה לזה מהמראה החדשה, שאם תסתכל בה האשה בוסתה יתראה בה מיד כתם דם, וישאר רשומו זמן מוחש. וכן הביא ראייה מהאפעה שימית האדם בראותו פניו, ובעבור זה גזרו הטבעים, שהפנים מעותדים לעולם לנזק, באשר שם תכנס הארסיות בעיניו ובאזניו ודרך הפה, שהם כלים פתוחים קלים להתפעל באופן שיובל מהם היזק אף למוח הקרוב לשם, לא כן שאר האברים כולם, וזוהי סיבת עין הרע הובא בכמה מקומות... עד כאן הגיע תחום שכל הפילוסוף מבקש לו סיבה טבעית בכל הדברים. אמנם רוח אחרת עמי.

גם המלבי"ם סובר שהשפעת העין הרעה היא השפעה פיזית, אם כי הוא לא מסביר זאת בדרך של אדים שיוצאים מן העין אלא בדרך של ארס כלשהו שזורם באויר וגורם לנזק:

15. מלבי"ם (ר' מאיר ליבוש וייזר, המאה ה-18, פולין) משלי פרק כג פסוק ו

אֶל תִּלְחֶם אֶת לֶחֶם רֵעֲךָ וְאֶל תִּתְּאוּ לְמִטְעָמָיו - גם בזה בא דרך משל שאמר שלא יאכל לחם של רע עין וגם למטעמים שלו לא יתאו, שכבר בארו הטבעיים שניצוצות רעות יוצאים מעין הרע, ששרשם מפחיתת הנפש המביט ברעת עינו, והם כזיקי מוות על הדבר המובט, וכבר הזכירו שבעל עין הרע הביט בקביעות על פת לחם ונמצא בו מוות ומשכלת. הרמב"ם, כאמור, לא פסק להלכה שום דבר של עין הרע. אבל השולחן ערוך פסק את העניין הזה בהקשר מוכר מאוד, והוא המנהג שלא להעלות לתורה שני אחים או אבא ובן אחד אחרי השני. וכך כותב השולחן ערוך:

16. שולחן ערוך אורח חיים סימן קמא סעיף ו

יכולים לקרות ב' אחים זה אחר זה והבן אחר האב, ואין מניחים אלא בשביל עין הרע; ואפילו אם אחד הוא השביעי ואחד הוא המפטיר, לא יקראו השני בשמו משום עין הרע.

ואמנם, הניסוח הוא קצת מוזר, כי מצד אחד הוא כותב שאפשר לעשות זאת, אבל מצד שני הוא כותב שיש בכך משום עין הרע. מה הכוונה? האם זה מותר או אסור? - התשובה של המשנה ברורה היא שלכתחילה זה אסור בגלל עין הרע, אבל כשכבר קראו לשני, ויש חשש שהוא יתבייש - מותרים על החשש מפני עין הרע בכדי לשמור על כבודו:

17. משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים סימן קמא סעיף ו

(יח) יכולים לקרות וכו' - פירוש מן הדין אין שום חשש איסור וע"כ אם קראוהו וכבר עלה לא ירד אך לכתחלה אין מניחים לקרות משום עין הרע:

(יט) בשביל עין הרע - ואין נ"מ בין אחים מן האב או מן האם ואפילו אומרים שאין מקפידים על עין הרע ויש שמחמירין אפילו אב עם בן בנו משום עינא בישא ובמקום הצורך יש להתיר עם בן בנו:

(כ) ואפילו אם אחד וכו' - ר"ל אף שמפסיקין בקדיש בינתים מ"מ מקרי זה אחר זה כיון דאין מפסיק אחר בינתים. ודוקא בשבת שאין מוציאין ס"ת אחרת למפטיר אבל אם מוציאין ס"ת אחרת מותר וכן אם המפטיר אינו בר מצוה עדיין מותר:

(כא) בשמו - לאפוקי מקום שנוהגים שלא לקרות המפטיר בשמו רק סתם יעמוד מפטיר כיון שאין פורטין את שמו מותר אפילו שני אחים זה אחר זה או אב ובנו. ודוקא במקום שנוהגין כן, אבל לעשות כן במקום שנוהגין לקרות בשם לא, דעיי' גופא הוי היכר טפי וכן אם המנהג שלא לקרות בשם הוא בשביעי מותר לקרותן בששי ושביעי:

השלכה נוספת של עניין העין הרע היא האם מותר לספור את ישראל. בעבר עסקנו בנושא זה בפירוט רב, אבל נזכיר כאן רק את דברי הראשון הרב עוזיאל שאמר שאין לחשוש מפני עין הרע כשעושים מפקד אוכלוסין לצורך חשוב. הוא אומר שעין הרע המסוכנת היא רק כאשר באמת יש כוונה רעה, ואילו במפקד אין סיבה שתהיה כוונה רעה למישהו:

18. משפטי עוזיאל (הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל, המאה ה-20, ישראל) כרך ד סימן ב

אמנם אין להכחיש דבר טבעי של ארסיות עין הרע שהיא פוגמת קשה מאד באדם המקבלו. אבל זהו עין הרע שבא מתוך חמדה או קנאה איבה כעס ושנאה, או עין הרע היפנוטית שהיא מכוונת הבטתה לכך, אבל אין זה מחייב דבר כללי ארצי ואין זה נמצא במנין העם על ידי ראשיו ומנהיגיו שהוא נעשה לתועלת העם.

עניין הלכתי נוסף שמובא בקשר לעין הרע הוא החשש לשאת אשה שיש לה את אותו שם כשם אמו של החתן, או שלחתן יש את אותו שם של אבי הכלה. המקור לחשש הזה הוא בצוואתו של ר' יהודה החסיד, וגם זה - כנראה - נובע מעין הרע, כי כשהשמות דומים זה דבר בולט וגורם לעין הרע:

19. צוואת ר' יהודה החסיד אות כג

לא ישא אדם אשה ששמה כשם אמו, או שמו כשם חמיו, ואם נְשָׂאָה יְשֻׁנָּה שם האחד אולי יש תקוה.

אבל בעניין הזה מסתבר שיש סתירה בין ספרו של ר' יהודה החסיד לבין צוואתו, כי בספרו הוא מדגיש שהאיסור אינו כאשר יש שם שחוזר פעמיים בתוך המשפחה, אלא רק כאשר אותו שם חוזר שלוש פעמים:

20. ספר חסידים (ר' יהודה החסיד, המאה ה-12, אשכנז) סימן תעז

וכן יש זווגים שלא יצליחו או שניהם או אחד מהם... וכן אדם שלקח אשה ששמה רבקה או שם אחר ובנו לקח אשה ששמה רבקה ובן בנו לקח אשה ששמה רבקה לא יצליחו תמצא היא לא תצלח שהיא משולשת או הוא משולש שהאשה והבת ובת הבת לקחו ג' שמות נמצא הוא לא יצליח והרבה כיוצא באלה אע"פ שלא לנחש יש לחוש ולא נאמר על זה "תמים תהיה".

כך אכן כתב ה'חיי אדם', שכל עוד לא מדובר בשם שחוזר שלוש פעמים, אין חשש :

21. חכמת אדם (ר' אברהם דנציג, המאה ה-18, פולין) **כלל קכג אות יג**

ודע דמה שכתב בצוואת ר' יהודה החסיד סימן כו שלא ישא אשה ששמה כשם אמו או שמו כשם חמיו הוא דוקא כשהם משולשים כגון אדם ששמו ראובן וחתנו שמו ראובן ואם יקח עוד חתן זה חתן ששמו ראובן אזי לא יצליח כיון שהוא משולש. וכן אשה ששמה רבקה וכו', וכן כתב להדיא בספר חסידים סימן תעז, והעולם טועים בזה.

בדרך כלל מבינים את עין הרע כדבר שאדם חושב על השני בצורה לא יפה. (עיין [בשיחה](#) לפרשת בהר של הרב מאיר גולדוויכט בעניין). אבל הרב קוק דוקא תולה את העניין באדם עצמו, שאם הוא עושה דברים וחושב כל הזמן איך אחרים מסתכלים על זה, הוא עלול להינזק, אבל אם הוא הולך בדרך שהוא מאמין בה ולא חושב כל הזמן מה אחרים אומרים, אין הוא צריך לחשוש מפני עין הרע:

22. עין אי"ה (ר' אברהם יצחק הכהן קוק, המאה ה-20, ישראל), **ברכות נה, ב**

על ידי מה שהנפשות פועלות זו על זו יש מקום לעין הרעה שתפעול לרעה, אמנם לא תפעל כי אם על ידי חלישות הנפש המתפעלת. ותוכן החלישות בא על ידי מה שלא תמצא את ערך עצמה כראוי, ולא יהיו מרכז פעולותיה כי אם מבט חיצוני של העין.

בבא מציעא קד - קי

בלי עין הרע

1. תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף קז עמוד א

אמר ליה רב יהודה לרבין בר רב נחמן: רבין אחי, לא תזבין ארעא דסמיכא למתא, דאמר רבי אבהו אמר רב הונא אמר רב: אסור לו לאדם שיעמוד על שדה חבירו בשעה שעומדת בקמותיה...

"והסיר ה' ממך כל חלי", אמר רב: זו עין. רב לטעמיה, דרב סליק לבי קברי, עבד מאי דעבד. אמר: תשעין ותשעה בעין רעה, ואחד בדרך ארץ.

2. יהושע פרק יז פסוקים יז - טו

וידברו בני יוסף את יהושע לאמר מדוע נתתה לי נחלה גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב עד אשר עד כה ברכני ה': ויאמר אליהם יהושע אם עם רב אתה עלה לך היערה ויבא את לך שם בארץ הפרזי והרפאים כי אף לך הר אפרים:

3. תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף קיח עמוד א

עצה טובה קא משמע לן, דאיבעי ליה לאיניש לאיזדהורי מעינא בישא. והיינו דקאמר להו יהושע, דכתיב: "ויאמר אליהם יהושע אם עם רב אתה עלה לך היערה", אמר להו: לכו והחבאו עצמכם ביערים שלא תשלוט בכם עין רע, אמרו ליה: אנן מזרעא דיוסף דלא שלטא ביה עינא בישא; דכתיב: "בן פורת יוסף בן פורת עלי עין", ואמר רבי אבהו: אל תקרי עלי עין אלא עולי עין. ר' יוסי ברבי חנינא אמר, מהכא: "וידגו לרוב בקרב הארץ", מה דגים שבים - מים מכסים עליהם ואין העין שולטת בהם, אף זרעו של יוסף אין העין שולטת בהם.

4. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כ עמוד א

רבי יוחנן הוה רגיל דהוה קא אזיל ויתיב אשערי דטבילה, אמר: כי סלקן בנות ישראל ואתיין מטבילה מסתכלן בי, ונהוי להו זרעא דשפירי כוותי. אמרי ליה רבנן: לא קא מסתפי מר מעינא בישא? אמר להו: אנא מזרעא דיוסף קא אתינא, דלא שלטא ביה עינא בישא, דכתיב: "בן פורת יוסף בן פורת עלי עין", ואמר רבי אבהו: אל תקרי עלי עין אלא עולי עין. רבי יוסי ברבי חנינא אמר מהכא: "וידגו לרוב בקרב הארץ" - מה דגים שבים מים מכסין עליהם ואין עין הרע שולטת בהם - אף זרעו של יוסף אין עין הרע שולטת בהם. ואי בעית אימא: עין שלא רצתה לזון ממה שאינו שלו - אין עין הרע שולטת בו.

5. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף נה עמוד ב

רפ"י

זקפא - גודל.

עלי עין עולי עין - שליטין על העין, ולא העין עולה בהן.

אטרפא דנחיריה דשמאליה - דופן השמאלי של חוטמו.

האי מאן דעייל למתא ודחיל מעינא בישא, לנקוט זקפא דידא דימיניה בידא דשמאליה, וזקפא דידא דשמאליה בידא דימיניה, ולימא הכי (=מי שנכנס לעיר ומפחד מעין הרע, יקח את אגודל ימינו בידו השמאלית, ואת אגודל שמאלו בידו הימנית ויאמר כך): אנא פלוני בר פלוני מזרעא דיוסף קאתינא דלא שלטא ביה עינא בישא, שנאמר "בן פורת יוסף בן פורת עלי עין" וגו', אל תקרי עלי עין אלא עולי עין. רבי יוסי ברבי חנינא אמר מהכא: "וידגו לרוב בקרב הארץ" - מה דגים שבים מים מכסים עליהם ואין עין רעה שולטת בהם, אף זרעו של יוסף אין עין רעה שולטת בהם. ואי דחיל מעינא בישא דיליה - ליחזי אטרפא דנחיריה דשמאליה (=ואם מפחד מעין הרע שהוא עלול לגרום לאחרים, שישתכל על הצד השמאלי של חוטמו).

6. מהרש"א חידושי אגדות מסכת ברכות דף נה עמוד ב

אנא פלוני בר פלוני מזרעא דיוסף כו'. בפרק אלו נאמרים (לו): דמיייתי ליה אבני יוסף ניחא ובפרק מי שמתו (כ.) ובפרק הפועלים (פד.) נמי דר' יוחנן קאמר לה אנא מזרעיה דיוסף קאתינא איכא למימר דהוה ידע דמשפחתו היה מזרע יוסף אך הכא אינו דומה דמייירי דוקא במאן דאתי מיוסף וי"ל דהלחש הוא כן ועי"ל דכל ישראל נקראו ע"ש יוסף דכתיב נוהג כצאן יוסף וגו' וק"ל:

7. תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף פד עמוד ב

דכי הוו יתבי רבן שמעון בן גמליאל ורבי יהושע בן קרחה אספסלי, יתבי קמייהו רבי אלעזר ברבי שמעון ורבי ארעא, מקשו ומפרקו. אמרי: מימיהן אנו שותים והם יושבים על גבי קרקע? עבדו להו ספסלי, אסקינהו. אמר להן רבן שמעון בן גמליאל: פרידה אחת יש לי ביניכם, ואתם מבקשים לאבדה הימני? (ר"ש: שם) תשלוטו עין רעה אחתוהו לרבי. אמר להן רבי יהושע בן קרחה: מי שיש לו אב יחיה, ומי שאין לו אב ימות? אחתוהו נמי לרבי אלעזר ברבי שמעון, חלש דעתיה. אמר: קא חשביתו ליה כוותי? עד ההוא יומא, כי הוה אמר רבי מילתא - הוה מסייע ליה רבי אלעזר ברבי שמעון, מכאן ואילך, כי הוה אמר רבי יש לי להשיב, אמר ליה רבי אלעזר ברבי שמעון: כך וכך יש לך להשיב, זו היא תשובתך, השתא היקפתנו תשובות חבילות שאין בהן ממש. חלש דעתיה דרבי, אתא אמר ליה לאבוה. אמר ליה: בני, אל ירע שהוא ארי בן ארי, ואתה ארי בן שועל.

8. רש"י שמות פרק לד פסוק ג

ואיש לא יעלה עמך - הראשונות על ידי שהיו בתשואות וקולות וקהלה, שלטה בהן עין רעה, אין לך מדה יפה מן הצניעות:

9. תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף ב עמוד ב

והיזק ראייה לאו שמיה היזק? ת"ש: וכן בגינה! (=צריך לעשות מחיצה בין שכנים) גינה שאני, כדרי' אבא, דאמר ר' אבא אמר רב הונא אמר רב: אסור לאדם לעמוד בשדה חבירו בשעה שהיא עומדת בקמותיה (ר"ש: שם) שלא יזיקו צעין רעה).

10. רמב"ם הלכות שכנים פרק ב הלכה טז

מה גובה הכותל? - אין פחות מארבע אמות. וכן בגינה כופהו להבדיל גינתו מגינת חבירו במחיצה גבוהה עשרה טפחים, אבל בבקעה אין צריך להבדיל בקעתו מבקעת חבירו אלא במקום שנהגו. רצה להבדיל בקעתו מבקעת חבירו כונס לתוך שלו ובונה ועושה חזית כמו אמה בסיד מבחוץ כדי להודיע שהכותל שלו, לפיכך אם נפל הכותל המקום והאבנים שלו, ואם עשו מדעת שניהם בונים הכותל באמצע ועושין חזית מכאן ומכאן, לפיכך אם נפל הכותל המקום והאבנים של שניהן.

השגת הראשון: כמה גובה וכו' עד י' טפחים. ח"א זה שיצו גדול חלל כותל חרצו אמות.

11. מגדל עוז (ר' שם טוב אבן גאון, המאה ה-14, ספרד) הלכות שכנים ב, טז

שוב מצאתי לחכמי לוני"ל ז"ל שאלוהו לר"מ ז"ל והשיבם וז"ל בספר קניין נמצא כתוב בו שבין גינה לגינה סגי בעשרה טפחים ובתחילת בבא בתרא משמע דיותר פשיטא לן בגינה דהיזק ראייה שמיה היזק מבחצר וא"כ אמאי לא צריך ארבע אמות יורנו מורנו גאוננו כי צמאים אנחנו לתשובתו כאיל תערוג על אפיקי מים:

תשובה זאת השאלה לא היתה לאנשים גדולים כמוכם לשאול אותה וכי לא שאני בין היזק ראייה שהוא היזק גדול ודאי שיראה אדם חבירו בעת שהוא עומד ויושב ועושה צרכיו ובין היזק ראייה שיראה קמת חבירו משום עינא בישא שאלו דברי חסידות הם שלא יענין בו בעין רעה ואותו השינוי שינויא בעלמא הוא ואינו אליבא דהילכתא דעיקר היזק ראייה בחצר מקום שבני אדם דרין אבל בגגות של חצירות א"צ ארבע אמות לפי שאין דרך בני אדם לדור בגגות אלא במחיצת עשרה טפחים סגיא כי היכי דיהא נתפס עליו כגב ק"ו לגגות שאין דרך בני אדם לדור שם ואם מאותו ענין של עינא בישא אפילו בבקעה היינו מחייבין אותו בגדור שעיקר קמתו של חבירו בבקעה הוא וכבר נתברר שאין מחייבין אותו בבקעה לגדור כלל לא בד' אמות ולא בעשרה טפחים ולעולם אין חוששין להיזק ראייה אלא משום בני אדם ובמקומות הקבוצין כחצירות ואותן הדברים שנאמרו שם בגינה שינויי בעלמא נינהו וזה דבר ברור וא"צ להאריך.

12. ערוך השולחן (ר' יחיאל מיכל הלוי עפשטיין, המאה ה-19, רוסיה הלבנה) חו"מ קנח אות ב

ושיעור הגדר בהם יש אומרים שיהיה ד' אמות כבחצר מפני היזק ראייה, ויש אומרים דאין היזק ראייה בהם ורק בחצר העשוי לתשמיש צנוע גם כן שייך היזק ראייה ולא בגינה ובקעה. ואף שאסור לעמוד על שדה חבירו בשעה שהיא עומדת בקמותיה מפני עין הרע, זהו ממדת חסידות, והגדר ביניהם אינו אלא שלא יושיט ידו לרשותו לגנוב, ולכן די בגדר עשרה טפחים ויתפוס כגנב אם יושיט ידו חוץ להגדר, וזהו דעת הרמב"ם ז"ל ומימינו לא ראינו לעשות גדר גבוה ד' אמות בגינה.

13. אגרות משה (הרב משה פיינשטיין, המאה ה-20, ארה"ב) אה"ע חלק ג סימן כו

בענין עין הרע ודאי יש לחוש אבל אין להקפיד הרבה כי בדברים כאלו הכלל מאן דלא קפיד לא קפדינן בהדיה, כהא דמצינו בזוגות בפסחים דף ק"י. אבל איני רואה בזה שאשה צעירה שהוא כדרך העולם להתעבר שיהיה שייך עין הרע ואין להקפיד בזה. ובדבר הרמב"ם והמאירי ודאי לא יפלגו על הגמ' בדברים שחוששין לעין הרע אבל אין להקפיד כל כך, וגם רק בדבר שלא מצוי לפי דרך העולם שייך לחוש ולא לדברים מצויים.

14. נשמת חיים, (ר' מנשה בן ישראל, המאה ה-17, הולנד) מאמר שלישי פרק ז

הלא היא כתובה על ספר גילגלילמו פאריסיאניסי דף קכד, אמר שלפעמים, אם הגנב במחתרת נחבא אל הכלים או באיזה מקום נסתר, פתע פתאום פחד ופחת יפול בלב אנשי הבית, ושם פחדו פחד, בלתי סבת הפחד תסמר שערות בשרם ולא ידעו לבארם, ובחקרו טענה מספקת לשאלתו, אמר, שמהעין יוצאים אידים מהמותרים אשר ידחם הטבע, וכאשר יוצאים מהאיש המקנא ושונא, שארסיות אותם האידים יפעלו בנושאים הפוגעים ובדברים המוכנים לקבל אותו השפע, עד שיתכן שימותו אנשים בהבטתם. והביא ראייה לזה מהמראה החדשה, שאם תסתכל בה האשה בוסתה יתראה בה מיד כתם דם, וישאר רשומו זמן מוחש. וכן הביא ראייה מהאפעה שימית האדם בראותו פניו, ובעבור זה גזרו הטבעים, שהפנים מעותדים לעולם לנזק, באשר שם תכנס הארסיות בעיניו ובאזניו ודרך הפה, שהם כלים פתוחים קלים להתפעל באופן שיובל מהם היזק אף למוח הקרוב לשם, לא כן שאר האברים כולם, וזוהי סיבת עין הרע הובא בכמה מקומות... עד כאן הגיע תחום שכל הפילוסוף מבקש לו סיבה טבעית בכל הדברים. אמנם רוח אחרת עמי.

15. מלבי"ם (ר' מאיר ליבוש וייזר, המאה ה-18, פולין) משלי פרק כג פסוק ו

אל תלחם את לחם רע עין ואל תתאיו למטעמתי - גם בזה בא דרך משל שאמר שלא יאכל לחם של רע עין וגם למטעמים שלו לא יתאו, שכבר בארו הטבעיים שניצוצות רעות יוצאים מעין הרע, ששרשם מפחיתת הנפש המביט ברעת עינו, והם כזיקי מוות על הדבר המובט, וכבר הזכירו שבעל עין הרע הביט בקביעות על פת לחם ונמצא בו מוות ומשכלת. הרמב"ם, כאמור, לא פסק להלכה שום דבר של עין הרע. אבל השולחן ערוך פסק את העניין הזה בהקשר מוכר מאוד, והוא המנהג שלא להעלות לתורה שני אחים או אבא ובן אחד אחרי השני. וכך כותב השולחן ערוך:

16. שולחן ערוך אורח חיים סימן קמא סעיף ו

יכולים לקרות ב' אחים זה אחר זה והבן אחר האב, ואין מניחים אלא בשביל עין הרע; ואפילו אם אחד הוא השביעי ואחד הוא המפטייר, לא יקראו השני בשמו משום עין הרע.

17. משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים סימן קמא סעיף ו

(יח) יכולים לקרות וכו' - פירוש מן הדין אין שום חשש איסור וע"כ אם קראוהו וכבר עלה לא ירד אך לכתחלה אין מניחים לקרות משום עין הרע:

(יט) בשביל עין הרע - ואין נ"מ בין אחים מן האב או מן האם ואפילו אומרים שאין מקפידים על עין הרע ויש שמחמירין אפילו אב עם בן בנו משום עינא בישא ובמקום הצורך יש להתיר עם בן בנו :

(כ) ואפילו אם אחד וכו' - ר"ל אף שמפסיקין בקדיש בינתים מ"מ מקרי זה אחר זה כיון דאין מפסיק אחר בינתים. ודוקא בשבת שאין מוציאין ס"ת אחרת למפטיר אבל אם מוציאין ס"ת אחרת מותר וכן אם המפטיר אינו בר מצוה עדיין מותר :

(כא) בשמו - לאפוקי מקום שנוהגים שלא לקרות המפטיר בשמו רק סתם יעמוד מפטיר כיון שאין פורטין את שמו מותר אפילו שני אחים זה אחר זה או אב ובנו. ודוקא במקום שנוהגין כן, אבל לעשות כן במקום שנוהגין לקרות בשם לא, דעיי' גופא הוי היכר טפי וכן אם המנהג שלא לקרות בשם הוא בשביעי מותר לקרותן בששי ושביעי :

18. משפטי עוזיאל (הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל, המאה ה-20, ישראל) **כרך ד סימן ב**

אמנם אין להכחיש דבר טבעי של ארסיות עין הרע שהיא פוגמת קשה מאד באדם המקבלו. אבל זהו עין הרע שבא מתוך חמדה או קנאה איבה כעס ושנאה, או עין הרע היפנוטית שהיא מכוונת הבטחה לכך, אבל אין זה מחייב דבר כללי ארצי ואין זה נמצא במנין העם על ידי ראשיו ומנהיגיו שהוא נעשה לתועלת העם.

19. צוואת ר' יהודה החסיד אות כג

לא ישא אדם אשה ששמה כשם אמו, או שמו כשם חמיו, ואם נְשָׂאָה יְשֻׁנָּה שם האחד אולי יש תקוה.

20. ספר חסידים (ר' יהודה החסיד, המאה ה-12, אשכנז) **סימן תעז**

וכן יש זווגים שלא יצליחו או שניהם או אחד מהם... וכן אדם שלקח אשה ששמה רבקה או שם אחר ובנו לקח אשה ששמה רבקה ובן בנו לקח אשה ששמה רבקה לא יצליחו תמצא היא לא תצלח שהיא משולשת או הוא משולש שהאשה והבת ובת לבת לקחו ג' שמות נמצא הוא לא יצליח והרבה כיוצא באלה אע"פ שלא לנחש יש לחוש ולא נאמר על זה "תמים תהיה".

21. חכמת אדם (ר' אברהם דנציג, המאה ה-18, פולין) **כלל קכג אות יג**

ודע דמה שכתב בצוואת ר' יהודה החסיד סימן כו שלא ישא אשה ששמה כשם אמו או שמו כשם חמיו הוא דוקא כשהם משולשים כגון אדם ששמו ראובן וחתנו שמו ראובן ואם יקח עוד חתן זה חתן ששמו ראובן אזי לא יצליח כיון שהוא משולש. וכן אשה ששמה רבקה וכו', וכן כתב להדיא בספר חסידים סימן תעז, והעולם טועים בזה.

22. עין אי"ה (ר' אברהם יצחק הכהן קוק, המאה ה-20, ישראל), **ברכות נה, ב**

על ידי מה שהנפשות פועלות זו על זו יש מקום לעין הרעה שתפעול לרעה, אמנם לא תפעל כי אם על ידי חלישות הנפש המתפעלת. ותוכן החלישות בא על ידי מה שלא תמצא את ערך עצמה כראוי, ולא יהיו מרכז פעולותיה כי אם מבט חיצוני של העין.